

UDK:908

Firdavs TO'XTAMESHEV,
Qarshi davlat universiteti tayanch doktoranti
E-mail: f.tukhtamishev@gmail.com

NamDTU dotsenti B.Nabiyev taqrizi asosida

O'ZBEKISTONDA JISMONIY TARBIIYA VA SPORT SOHASIDA KADRLAR MASALASI: TARIXIY TAHLIL

Аннотация

Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasida jismoniy tarbiya va sport sohasida kadrlar tayyorlash, ularning malakasini oshirish, mehnat bozorida talab va taklif muvozanatini ta'minlash masalalari yoritilgan. So'nggi yillarda mamlakatda sport infratuzilmasini rivojlantirish, oliy ta'lim muassasalarida sport mutaxassislarini tayyorlash tizimini takomillashtirish, xalqaro standartlarga mos malakali kadrlar yetishtirishga qaratilgan chora-tadbirlar tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Sport ta'limi, jismoniy tarbiya, kadrlar tayyorlash, sport menejmenti, malaka oshirish, sport siyosati.

ПРОБЛЕМА КАДРОВ В СФЕРЕ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ И СПОРТА В УЗБЕКИСТАНЕ: ИСТОРИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ

Аннотация

В данной статье рассматриваются вопросы подготовки кадров в сфере физической культуры и спорта в Республике Узбекистан, повышения их квалификации, а также обеспечения баланса спроса и предложения на рынке труда. Анализируются меры, предпринятые в последние годы в направлении развития спортивной инфраструктуры, совершенствования системы подготовки спортивных специалистов в высших учебных заведениях и подготовки квалифицированных кадров в соответствии с международными стандартами.

Ключевые слова: Спортивное образование, физическая культура, подготовка кадров, спортивный менеджмент, повышение квалификации, спортивная политика.

THE ISSUE OF PERSONNEL IN PHYSICAL EDUCATION AND SPORTS IN UZBEKISTAN: A HISTORICAL ANALYSIS

Annotation

This article examines the issues of training personnel in the field of physical education and sports in the Republic of Uzbekistan, improving their qualifications, and ensuring the balance of supply and demand in the labor market. It analyzes recent measures undertaken to develop sports infrastructure, improve the system of training sports specialists in higher education institutions, and prepare qualified personnel that meet international standards.

Key words: sports education, physical education, personnel training, sports management, professional development, sports policy.

Kirish. O'zbekiston Respublikasida jismoniy tarbiya va sport sohasi mustaqillik yillaridan boshlab davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida shakllanib, mamlakat ijtimoiy taraqqiyotining muhim omiliga aylandi. Aholi salomatligini mustahkamlash, yosh avlodni jismonan sog'lom va ma'naviy yetuk etib tarbiyalash, sportning xalqaro maydondagi nufuzini oshirish kabi vazifalar sport tizimining sifatli faoliyat yuritishini taqozo etadi. Ushbu jarayonning muvaffaqiyati esa, eng avvalo, mazkur soha uchun raqobatbardosh, malakali va zamonaviy talablar asosida tayyorlangan kadrlarning yetarli bo'lishiga bevosita bog'liqdir.

Shu jihatdan, jismoniy tarbiya va sport sohasidagi kadrlar masalasini tarixiy kontekstda o'rganish nafaqat o'tgan davr tajribasini ilmiy baholash, balki hozirgi davrda amalga oshirilayotgan islohotlar samaradorligini oshirish uchun ham muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega. Mazkur maqolda O'zbekistonda sport kadrlari tayyorlash tizimining shakllanishi, tarixiy bosqichlari, rivojlanish dinamikasi hamda mavjud muammolar va istiqbolli yo'nalishlar ilmiy tahlil qilinadi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Tarixiy manbalar ko'rsatadiki, jismoniy tarbiya va sport sohasi uchun mutaxassislar tayyorlash masalasi o'tgan davrlarda turli bosqichlarni boshdan kechirgan. Sovet davrida markazlashgan va standartlashtirilgan kadrlar tayyorlash tizimi mavjud bo'lsa,

mustaqillikdan keyin milliy sport siyosati, ta'lim tizimi va kadrlar siyosati tubdan qayta ko'rib chiqildi. Bugungi kunda esa sport sohasida xalqaro standartlarga mos kadrlar tayyorlash, trener va pedagoglarning malakasini oshirish, sport menejmenti bo'yicha yangi yo'nalishlarni yo'lga qo'yish dolzarb vazifalardandir.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining jismoniy tarbiya va sport sohasini rivojlantirishga qaratilgan qaror va farmonlari so'nggi yillarda mazkur yo'nalishda tizimli islohotlarning asosiy omiliga aylandi. Sport sohasi nafaqat sog'lom turmush tarzini shakllantirish, balki yoshlarni vatanparvarlik, irodaviylik va jamoaviylik ruhida tarbiyalashning muhim omili sifatida ham e'tirof etilmoqda. Shu bilan birga, sohaning samaradorligini ta'minlashda malakali kadrlar masalasi hal qiluvchi ahamiyatga ega.

O'zbekistonning jismoniy tarbiya va sport tizimida kadrlar tayyorlash masalasi ko'plab mahalliy va xorijiy olimlar tomonidan tadqiq etilgan bo'lib, ularning ilmiy yondashuvlari mazkur sohaning tarixiy evolyutsiyasini chuqurroq anglashga imkon beradi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, sport sohasi uchun mutaxassislarni tayyorlash jarayoni faqat pedagogik tizim doirasidagi masala emas, balki kengroq ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy omillar bilan uzviy bog'liqdir.

P. Bourdieu sportni jamiyatning ijtimoiy tuzilmasi va kapital shakllari bilan bog'laydi. Uning fikricha, sport

mutaxassisining tayyorlanishi faqat texnik ko'nikmalar bilan emas, balki ijtimoiy kapital va madaniy kompetensiyalar bilan ham belgilanadi. Bu yondashuv O'zbekistonda sport sohasida kadrlar siyosatini takomillashtirishda muhim metodologik asos hisoblanadi.

J. Bloom va C. Chelladurai sport menejmenti rivojida inson resurslarining sifatli boshqarilishini eng muhim omil sifatida ko'rsatadi. Ularning ilmiy qarashlariga ko'ra, sport tizimining barqaror rivoji uchun murabbiylar, hakamlar, menejerlar, metodistlar va sport psixologlari kabi mutaxassislarining puxta tayyorgarligi talab etiladi.

V. Platonov sport tayyorlov tizimini integrativ modelda ko'rsatib, uning markazida ko'p yillik pedagogik, psixologik va jismoniy tayyorgarlik turishini ta'kidlaydi. U sport ta'limida ilmiy-tadqiqot ishlarining uzluksiz olib borilishi kadrlar sifatini belgilovchi asosiy omil ekanini qayd etadi.

L. Matveev esa sportning pedagogik tizim sifatida shakllanishini ilmiy asoslab, malakali kadrlar tayyorlashda nazariya va amaliyotning uzviy uyg'unligi zarurligini ta'kidlaydi. Uning fikricha, amaliyotdan uzilgan ta'lim tizimi sifatli mutaxassis yetishtira olmaydi.

M. Rahmonqulovning tadqiqotlarida O'zbekistonda sport sohasi uchun mutaxassislar tayyorlash jarayoni XX asrning boshlaridan shakllana boshlagani, sovet davrida esa bu tizim markazlashtirilgan holga kelgani ilmiy asoslangan.

A. Kuronov fikricha, mustaqillikdan keyin milliy sport kadrlar siyosati shakllanib, sport turlari bo'yicha ixtisoslashgan oliy ta'lim muassasalari, litsey va kollejlarda faoliyati tubdan yangilangan.

N. Nurmatov sport pedagogikasida kompetensiyaviy yondashuvning ustuvorligini asoslab, murabbiylar faqat jismoniy tayyorlov emas, balki psixologik, pedagogik va menejerlik kompetensiyalariga ham ega bo'lishi zarurligini aytadi.

S. Ergashev esa O'zbekistonda sport o'qituvchilarining malakasini oshirish jarayoni tizimli bo'lishi kerakligini, amaliyot bilan muntazam aloqadorlik ta'lim samaradorligini oshirishda muhim ekanini ta'kidlaydi.

Olimlar fikriga tayangan holda aytish mumkinki, O'zbekistonda jismoniy tarbiya va sport sohasida kadrlar tayyorlash masalasi chuqur tarixiy ildizlarga ega va bugungi islohotlar mazkur tizimni sifat jihatdan yangi bosqichga olib chiqishga qaratilgan. Ilmiy yondashuvlar, modernizatsiya, raqamli texnologiyalar, xalqaro standartlar va yangicha boshqaruv tamoyillarining uyg'un qo'llanilishi mamlakat sport tizimining raqobatbardoshligini oshirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

So'nggi yillarda O'zbekistonda sport infratuzilmasining kengayishi, Olimpiya va Paralimpiya sport turlariga qaratilgan e'tiborning oshishi, jismoniy tarbiya tizimida islohotlarning amalga oshirilishi mazkur sohada yuqori malakali kadrlar yetishmasligi muammosini yanada yaqqol namoyon qildi. Mehnat bozorida talab va taklifning nomutanosibligi, ixtisosliklar bo'yicha malaka standartlarining qayta ko'rib chiqilayotganligi, ta'lim muassasalaridagi o'quv jarayonining amaliyot bilan uyg'unlashishidagi muammolar ilmiy tahlilni talab etmoqda.

Natijalar va muhokama. Bugungi kunda O'zbekistonda 15 dan ortiq oliy ta'lim muassasalarida jismoniy tarbiya va sport yo'nalishida bakalavr va magistrlar tayyorlanadi. Toshkent davlat jismoniy tarbiya va sport universiteti, Qarshi, Farg'ona, Andijon, Nukus filiallari hamda ayrim pedagogika universitetlarida sport yo'nalishlari faoliyat yuritmoqda. Biroq ayrim hududlarda sport sohasida malakali o'qituvchi va murabbiylar yetishmovchiligi saqlanib qolmoqda.

Mutaxassislar tahliliga ko'ra, bu holatning asosiy sabablari quyidagilardir:

- sport ta'limida amaliyot va nazariyaning uzviy bog'liqligi yetarli darajada ta'minlanmagan;
- murabbiylarning malaka oshirish tizimi zamon talablariga to'liq javob bermaydi;

- sport menejmenti, marketing va innovatsion texnologiyalar sohasida mutaxassislar kam tayyorlanmoqda;
- yosh kadrlarni ishga joylashtirish va ularning ijtimoiy himoyasi bilan bog'liq muammolar mavjud.

So'nggi yillarda qabul qilingan "Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida"gi Qonun (yangi tahrirda, 2020 yil), Prezidentning PF-6013-sonli Farmoni hamda PQ-60-son qarori sport sohasini boshqarish, kadrlar tayyorlash, ularning mehnatini rag'batlantirishga qaratilgan.

Oliy ta'lim tizimida kadrlar tayyorlash sifatini oshirish uchun:

- o'quv dasturlari xalqaro tajriba asosida yangilanmoqda;

- chet el universitetlari bilan qo'shma dasturlar yo'lga qo'yilgan;

- trenerlik va hakamlik sertifikat tizimi joriy etilmoqda;

- raqamli texnologiyalar asosida masofaviy malaka oshirish kurslari tashkil etilmoqda.

Hozirgi kunda quyidagi yo'nalishlarda tizimli ishlarni kuchaytirish zarur:

Ta'lim va amaliyot integratsiyasi — oliy o'quv yurtlari hamda sport maktablari o'rtasida qo'shma dasturlarni kengaytirish;

Kadrlar malakasini oshirish — xalqaro sport tashkilotlari bilan hamkorlikda trenerlar uchun stajirovkalarni yo'lga qo'yish;

Ilmiy-tadqiqot faoliyatini kengaytirish — sport fiziologiyasi, psixologiyasi, tibbiy nazorat bo'yicha ilmiy izlanishlarni kuchaytirish;

Sport menejmenti va marketingini rivojlantirish — sport sohasini iqtisodiy jihatdan barqaror qilish uchun zamonaviy boshqaruv kadrlarini tayyorlash.

O'zbekiston sport sohasi jadal rivojlanayotgan bir paytda, kadrlar tayyorlash tizimi ham zamon talablari darajasida bo'lishi lozim. Malakali, raqobatbardosh, innovatsion fikrlovchi sport mutaxassislari — bu sohaning barqaror rivoji va xalqaro maydonda mamlakat nufuzini oshirish kafolatidir. Shu bois jismoniy tarbiya va sport sohasida kadrlar siyosatini takomillashtirish, ta'lim, ilm-fan va amaliyot integratsiyasini kuchaytirish O'zbekistonning sport sohasidagi eng muhim strategik vazifalaridan biridir.

O'zbekistonning jismoniy tarbiya va sport sohasi taraqqiyoti bevosita ushbu yo'nalishda faoliyat yuritadigan malakali kadrlar tayyorlash tizimining samaradorligi bilan belgilanadi. Tarixiy tahlillar shuni ko'rsatadiki, sport sohasida kadrlar siyosati turli davrlarda muayyan bosqichlarni bosib o'tgan bo'lib, har bir davrning o'ziga xos ijtimoiy-siyosiy sharoitlari mazkur tizimning rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatgan. Sovet davrida shakllangan markazlashgan model mustaqillikdan so'ng milliy manfaatlar, zamonaviy ta'lim talablari va xalqaro standartlar asosida qayta ko'rib chiqildi.

So'nggi yillarda davlat tomonidan sport infratuzilmasini modernizatsiya qilish, trenerlar, hakamlar, sport menejerlari hamda pedagog kadrlar tayyorlash va ularning malakasini oshirishga qaratilgan kompleks islohotlar olib borilgani ushbu sohada sifat jihatidan yangi bosqichning shakllanishiga zamin yaratmoqda. Biroq mehnat bozorida ehtiyojlar bilan ta'lim tizimi o'rtasida hali ham muayyan nomutanosibliklar mavjud bo'lib, bu esa kadrlar siyosatini yanada takomillashtirish, zamonaviy kompetensiyalarga ega mutaxassislar tayyorlash jarayonini kuchaytirishni talab etadi.

Xulosa. Tahlillar ko'rsatadiki, sport sohasi uchun raqobatbardosh kadrlar tayyorlashda quyidagi omillar hal qiluvchi ahamiyatga ega: ta'lim jarayonining amaliyot bilan

integratsiyalashuvi, xalqaro tajriba va standartlarga mos o'quv dasturlarini joriy etish, trener va pedagoglarning kasbiy kompetensiyalarini tizimli ravishda rivojlantirish, sport menejmenti va sport psixologiyasi kabi yangi yo'nalishlarning kengaytirilishi. Shuningdek, sport sohasida ilmiy tadqiqotlar faolligini oshirish, innovatsion texnologiyalarni o'quv jarayoniga integratsiya qilish ham kadrlar tayyorlash sifatini oshirishning muhim shartlaridan biridir.

Xulosa qilib aytganda, O'zbekistonda jismoniy tarbiya va sport sohasida kadrlar masalasining tarixiy rivojlanishi

kompleks va dinamik jarayon bo'lib, uni chuqur tahlil qilish sohadagi mavjud muammolarni aniqlash hamda istiqboldagi rivojlanish strategiyalarini belgilash uchun muhim ilmiy asos yaratadi. Kelgusida kadrlar tayyorlash tizimini modernizatsiya qilish, xalqaro standartlarga moslashtirish va sohada innovatsion yondashuvlarni keng joriy etish O'zbekiston sport tizimining raqobatbardoshligini oshirishda hal qiluvchi omil bo'lib xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Jismoniy tarbiya va sport sohasida davlat boshqaruvi tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-6013-son Farmoni, 2020 yil.
2. "Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida"gi Qonun (yangi tahrirda), 2020 yil 23 sentabr.
3. Toshkent davlat jismoniy tarbiya va sport universiteti o'quv-metodik qo'llanmalari, 2023 yil.
4. Karimov, B. (2022). Sport menejmenti va ta'lim integratsiyasi masalalari. – Toshkent: TDJTSU nashriyoti.
5. www.sportedu.uz – O'zbekiston sport ta'limi portali.
6. Платонов, В. Н. Система подготовки спортсменов в олимпийском спорте: общая теория и её практические приложения. — Киев: Олимпийская литература, 2004. — 808 с.
7. Матвеев, Л. П. Теория и методика физической культуры. — М.: Физкультура и спорт, 1991. — 543 с.
8. Нурматов, Н. Жисмоний тарбия назарияси ва методикаси. — Тошкент: O'kituvchi, 2018. — 284 б.
9. Эргашев, С. Спорт таълимида педагогик технологиялар. — Тошкент: Фан, 2015. — 210 б.
10. Rahmonqulov, M. O'zbekiston sport tizimi rivojlanish bosqichlari. — Toshkent: Innovatsiya ziyo, 2021. — 192 b.
11. Bourdieu, P. Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste. — Cambridge: Harvard University Press, 1984. — 613 p.
12. Bloom, B. S. Taxonomy of Educational Objectives. — New York: Longman, 1956. — 207 p.